

MISCELLANEA

DE "ZENDING HANNECART" EN DE VERHOUDING KONING—REGERING (augustus 1940)

door

Etienne VERHOEYEN

Licentiaat Moraalwetenschap

Wetenschappelijk medewerker aan het B.R.T.-projekt

"De kollaboratie in België"

In een vorige bijdrage in dit tijdschrift schreef ik o.m. wat volgt :

"Als Kommissaris-generaal voor de Repatriëring was Hannecart door de Belgische regering belast met een geheime zending naar Brussel, die erin bestond de koning advies te laten vragen over wat de regering te doen stond : ontslag nemen, in Frankrijk blijven, of naar Engeland vertrekken. Vóór de 20ste augustus 1940 trad Hannecart te Brussel in contact met generaal Tilkens, hoofd van het Militair Huis van de koning. Na een onderhoud met de koning te hebben gehad, maakte Tilkens aan Hannecart de wens van Leopold III kenbaar, dat Spaak en Pierlot zich naar Engeland zouden begeven, terwijl de andere ministers in Frankrijk zouden blijven (Gutt was reeds te Londen aangekomen)" (1).

Deze passus was gebaseerd op het verslag van een onderhoud dat Jacques Pirenne, sekretaris van Leopold III, op 4 januari 1950 met Hannecart over diens zending van augustus 1940 had gevoerd. Het hierboven geciteerde uittreksel lokte een reactie uit vanwege ridder

(1) E. VERHOEYEN, "Enkele beschouwingen omtrent de houding van de Belgische industriëlen tijdens de tweede wereldoorlog", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, IX, 1978, 1-2, pp. 259-280 (hier p. 270).

Pierre van Outryve d'Ydewalle, die het met deze voorstelling van zaken niet eens was (P. d'Ydewalle was bij het uitbreken van de oorlog kabinetschef van eerste minister Pierlot, en tot einde augustus 1940 sekretaris van de ministerraad). De heer d'Ydewalle was zo vriendelijk mij een uittreksel te sturen uit het verslag van de vergadering van de ministerraad, die op 23 augustus 1940 te Vichy werd gehouden, en tijdens welke Hannecart over zijn zending naar Brussel verslag uitbracht. Dit verslag werd door P. d'Ydewalle zelf opgesteld, en door de eerste minister ondertekend.

Hierna volgt de reproductie van 3 dokumenten, die het de lezer moeten mogelijk maken zelf over de waarheidsgetrouwheid van Hannecarts getuigenis uit 1950 te oordelen. Vooraf enkele gegevens ter situering van Hannecart. Georges Hannecart (1887-26 februari 1950) was na de eerste wereldoorlog Hoge Kommissaris voor België in het Ruhrgebied, en was van 1925 tot 1949 lid van het raadgevend comité van het Brussels filiaal van de bank van Parijs en van de Nederlanden. Als industrieel was hij voorzitter of beheerder van een reeks bedrijven uit de cement- en de metaalsektor (o.m. van de Cimenteries et Briqueteries Réunies (CBR) en van de Usines Métallurgiques du Hainaut), en voorzitter van het Cementkartel. In juli 1940 werd hij door de regering Pierlot aangesteld tot Kommissaris-generaal voor de Repatriëring van het Belgisch materieel dat zich in Frankrijk bevond. Ook na het vertrek naar Londen van minister van Financiën Gutt, met wie hij bevriend was, bleef hij met Gutt in contact en korrespondeerde met hem vanuit België onder de schuilnaam 'Pullman'. Wegens ziekte had Hannecart zich in 1949 uit het openbare leven teruggetrokken (2).

Hieronder worden drie teksten ter vergelijking afgedrukt :

- a) een uittreksel uit het verslag van de vergadering van de ministerraad van 23 augustus 1940 (3);
- b) het verslag dat J. Pirenne opstelde over het gesprek dat hij op 4 januari 1950 met Hannecart voerde (4);

(2) Biografische gegevens over G. Hannecart werden o.m. verstrekt door CBR en de Bank van Parijs en van de Nederlanden.

(3) Ongepubliceerd. Medegedeeld door P. d'Ydewalle aan de auteur, 25 september 1978.

(4) *Recueil de documents établi par le Secrétariat du Roi concernant la période 1936-1950, Supplément, pp. 193-195.*

c) de tekst van een nota die generaal Tilkens op 20 augustus 1940 aan de koning overhandigde, nadat hij een eerste maal met Hannecart gesproken had (5). Deze tekst wordt afgedrukt omdat geen verslag van Tilkens (1869 - 1 december 1949) — samen met de koning en Hannecart de enige rechtstreekse getuige — over de “zending Hannecart” beschikbaar is.

DOKUMENT 1 :

Uittreksel uit het verslag van de Ministerraad nr. 105, gehouden te Vichy op 23 augustus 1940 te 9.45 uur.

“Le Commandant Hannecart n’a pas vu le Roi. Il n’a donc pu lui faire part directement de la communication de M. Pierlot. Il l’a faite au Général Tilkens, avec qui il a eu plusieurs conversations. Au cours du premier de ces entretiens, il a remis au Général Tilkens les documents dont M. le Premier Ministre l’avait chargé et il a donné de nombreuses explications sur la situation du Gouvernement. Deux autres entretiens ont eu lieu après que le Général Tilkens eut vu le Roi. Le Général a déclaré que le Roi estimait ne pouvoir donner d’avis au Gouvernement concernant la question, posée par M. Pierlot, de son départ et, éventuellement, celui de certains de ses collègues pour l’Angleterre.

“Mais le Général Tilkens a exprimé, à ce sujet, son avis personnel et il a paru laisser entendre que ce qu’il disait serait conforme aux sentiments du Roi.

“Le Roi a, antérieurement, conseillé au Gouvernement de demeurer en fonctions. Cependant, les circonstances actuelles empêchent les ministres demeurés en France d’y exercer leur activité. Le Roi, étant prisonnier, ne peut accepter la démission des ministres.

“Il n’est pas souhaitable de faire la déclaration dont le projet a été porté à la connaissance du Roi et ce, en raison de l’inopportunité de revenir sur le passé. Quant à la deuxième partie de la proclamation, peut-être pourrait-on en communiquer le contenu sous forme de lettre au gouvernement français. Le Général Tilkens s’est montré fort satisfait du passage de la proclamation relatif au rapatriement. Il souhaite que la lettre destinée au gouvernement français ne soit pas publiée. Il a dit également que le Premier Ministre devrait songer au sort matériel des ministres demeurant en France en allouant à chacun d’eux une somme qui, à son avis, devrait être de l’ordre de 100.000 Frs. Il n’a pas précisé le caractère que devrait revêtir cette allocation, ni si elle devrait, selon lui, être renouvelable.

“Le Général Tilkens a demandé quels étaient les ministres qui étaient partisans de continuer la lutte aux côtés de l’Angleterre. Le Commandant Hannecart a répondu qu’en ce qui concerne cette question, le Gouvernement attendait l’avis du Roi et qu’il était probable que, dans l’hypothèse où le Roi ne donnerait pas d’avis, le Conseil se diviserait. Le Commandant Hannecart a également fait allu-

(5) *Verslag van de Commissie van Voorlichting op 14 juli 1946 door Z.M. Leopold III ingesteld*, p. 377, bijlage 100.

sion à une communication de M. Theunis (6) et du baron de Cartier (7), ainsi qu'à l'avis de M. Richard (8), concernant l'opportunité, pour le Gouvernement, de se rendre en Angleterre.

"Le Général Tilkens a paru attacher une importance particulière à l'avis du baron de Cartier. Il a exprimé le voeu de voir M. Richard, ignorant que celui-ci n'était pas à Bruxelles.

"Le Général Van Overstraeten (9) est convaincu de la victoire de l'Allemagne. Le Général Tilkens est d'une opinion contraire. Son avis est, de plus en plus, celui d'une bonne partie de l'opinion publique. Celle-ci commence à être excédée de la présence des Allemands. Le Général Tilkens est d'avis que le Gouvernement devrait se rendre à Londres pour combattre aux côtés de la Grande-Bretagne. Cependant, a-t-il ajouté, le Roi estime ne pouvoir se prononcer à ce sujet. En somme, a dit le Commandant Hannecart, le Roi veut ménager, à la fois, les chances qui sont sur les deux tableaux. Cette réflexion a amené une réaction énergique de la part du Général, qui a répondu : "Non".

"Le Général Tilkens est d'avis que les ministres qui demeureraient en France donnent leur démission. Un ministre devrait se charger de la liquidation des affaires belges en France.

"Le Général a ajouté que le Roi l'autorisait toujours à dire ce qu'il pensait et que le Général Van Overstraeten avait, sur le Roi, une influence considérable et qui n'est pas toujours bonne. Ni le Roi, ni le Général Van Overstraeten n'ont rien obtenu de la part des Allemands. Témoin le fait que le Général Van Overstraeten n'a pas obtenu la mise en sécurité du matériel belge se trouvant en France et dont il aurait voulu se servir pour former, plus tard, une nouvelle armée belge. Il n'a pas obtenu, non plus, l'abrogation de la mesure visant l'internement des officiers de carrière".

DOKUMENT 2 :

Proces-verbaal opgesteld door Jacques Pirenne over zijn onderhoud met Georges Hannecart, 4 januari 1950

(...)

"Dans le dessein de rétablir la liaison entre le Gouvernement et le Roi, M. Hannecart rendit visite au général Tilkens, chef de la Maison Militaire du Roi. Celui-ci lui dit sa conviction que les Allemands seraient vaincus.

Rentré à Vichy, M. Hannecart prit contact avec les membres du Gouvernement. Ils étaient à ce moment entièrement désespérés. Ils avaient envoyé le vicomte Berryer à Bruxelles et attendaient son retour pour prendre une décision.

(6) Regent van de Nationale Bank, verbleef sinds 10 mei 1940 in de Verenigde Staten.

(7) Baron Emile Cartier de Marchienne, Belgisch ambassadeur te Londen.

(8) Gewezen Minister van Economische Zaken, afgevaardigde-beheerder van Sofina, vertrouwensman van Leopold III en eerste minister Pierlot.

(9) Generaal-majoor Raoul Van Overstraeten, vleugeladjutant van de koning en diens belangrijkste militaire raadgever.

Ils demandèrent à M. Hannecart de maintenir la liaison avec Bruxelles. M. Hannecart revit donc le général Tilkens et lui fit part des informations qu'il avait recueillies, notamment auprès du maréchal Pétain qui avait dit : "si les Allemands demandent l'extradition des ministres belges, je ne pourrais m'y opposer". Il lui exposa qu'il y avait trois solutions : 1) démissionner, 2) rester en France, 3) gagner l'Angleterre. MM. Theunis et Cartier de Marchiennes insistaient pour que le Gouvernement gagne l'Angleterre, sinon il semblait certain qu'un gouvernement belge républicain s'y constituerait. M. Richard, de la Sofina, lui aussi avait fait dire à Vichy, de Lisbonne : "Il faut que le Gouvernement belge se rende à Londres, sinon il y aura un gouvernement républicain".

Entretemps, M. Hannecart était devenu Commissaire Général au rapatriement. M. Pierlot le chargea de se rendre en mission à Bruxelles pour demander au Roi des instructions, lui soumettant les trois formules ci-dessus dites et lui faisant savoir qu'il s'engageait à faire ce que le Roi conseillerait. Les ministres préconisaient — comme M. Hannecart lui-même — que MM. Pierlot et Spaak aillent en Angleterre et que les autres ministres s'égaillent en France.

M. Hannecart se rendit donc à Bruxelles à une date dont il ne se souvient plus, mais avant le 20 août, pour remettre au général Tilkens le message de M. Pierlot. Le général Tilkens exprima immédiatement l'opinion qu'il était nécessaire que MM. Pierlot et Spaak aillent à Londres. Il dit à M. Hannecart qu'il en parlerait au Roi. Au cours d'une seconde entrevue, le général Tilkens fit connaître à M. Hannecart la conversation qu'il avait eue avec le Roi. Il avait montré au Roi les télégrammes de MM. Theunis et Cartier de Marchienne et lui avait fait part de la communication de M. Richard. Le Roi y avait attaché beaucoup d'importance. Le général Tilkens, en conclusion, dit à M. Hannecart : "Le Roi a dit, d'accord pour que MM. Pierlot et Spaak aillent à Londres, les autres ministres restant en France et s'y égaillant".

Le général Tilkens déclara alors que le Roi étant prisonnier et se refusant à toute intervention politique, il n'était pas possible de faire connaître à Vichy cette réponse, qui d'ailleurs, si elle était rendue publique, pourrait attirer sur la Belgique de redoutables représailles. M. Hannecart discuta alors avec le général Tilkens la façon dont la réponse pourrait être transmise aux ministres. Il fut convenu que M. Hannecart dirait : "Le Roi est prisonnier et ne peut donc donner d'avis politique; le général Tilkens, personnellement, estime que les ministres doivent se rendre à Londres; il ajoute qu'il connaît suffisamment la position prise par le Roi, pour affirmer que le Roi est du même avis que lui".

Le lendemain, M. Hannecart rentra à Vichy. Il fut reçu, à 7 heures du soir, au Conseil des Ministres, devant lequel il rendit compte de son voyage de façon très détaillée. Après avoir remis la réponse dans les termes convenus, il fit comprendre que le Roi avait donné son accord pour qu'ils aillent à Londres. M. Spaak dit : "Nous avons réfléchi, peut-être ferions-nous mieux d'aller d'abord en Amérique et de là à Londres, afin de ne pas compromettre le Gouvernement français et de ne pas provoquer de représailles contre les ministres belges qui resteraient en France. Le prétexte d'aller en Amérique serait le souci d'assurer le ravitaillement de la Belgique". Le Conseil s'est arrêté à cette formule. Les ministres étaient tous très désarmés et complètement inertes.

M. Hannecart fut chargé, lorsque le Gouvernement serait dissous en France, d'assurer la liquidation des dépenses nécessaires. Il accepta cette mission,

mais demanda qu'on lui remit auparavant les comptes du Gouvernement avant le départ des Ministres.

Quelques jours plus tard, le 20 août, M. Hannecart retourna à Bruxelles pour annoncer que le Gouvernement cessait ses fonctions. Après quoi, MM. Pierlot et Spaak quittèrent la France."

DOKUMENT 3 :

"Nota van dhr Pierlot, dd. 20 Augustus 1940, waarin de ontbinding van de Regeering medegedeeld wordt, aan den Koning overgemaakt door Generaal Tilkens.

Nota aan den Koning.

Ik heb de eer aan den Koning de volgende documenten te laten geworden, die mij overhandigd werden door Commandant Hannecart, chef van den Dienst voor Repatriëering :

1) Een nota, waarin dhr Pierlot kennis geeft van de moeilijkheden die te voorzien zijn in de betrekkingen met de Fransche Regeering en van de verklaring welke de Belgische Regeering zou dienen af te leggen, bij gelegenheid van haar collectief ontslag;

2) de mededeelingen, door dhr Pierlot ontvangen vanwege de hh. Theunis en Cartier.

Uit deze documenten blijkt :

1) Dat de ontruiming van het materieel en de repatriëering binnenkort door de missie Hannecart volbracht zullen zijn;

2) dat politieke en financieele moeilijkheden binnenkort de Regeering Pierlot zullen verplichten, geheel of gedeeltelijk tot ontbinding over te gaan;

3) dat de hh. Theunis en Cartier bij dhr Pierlot aandringen, opdat een deel zich bij de hh. Gutt en De Vleeschauwer, te Londen, zou gaan aansluiten, ten einde de Belgische belangen te vrijwaren.

De Regeering Pierlot moet dus dringend een beslissing nemen :

ofwel collectief ontslag nemen en op Fransch grondgebied uiteengaan;

ofwel een of twee Ministers naar Londen sturen, terwijl de overigen zich over Frankrijk zouden verspreiden na hun ontslag te hebben aangeboden aan dhr Pierlot, die dan te Londen de politiek van hulp aan de Geallieerden zou gaan voortzetten.

De Ministers aarzelen : Soudan is ziek, De Schrijver onbeduidend, Janson zonder middelen van bestaan, Spaak vreest voor zijn familie, die in België is, Pierlot zou naar Londen gaan, indien hij een waarborg krijgt voor zijn gezin van acht kinderen.

Waarschijnlijk zal hij een beslissing nemen na den toestand aan dhr Cartier te hebben uiteengezet.

20 Augustus 1940.

(w.g.) Tilkens."

Het is niet de bedoeling in deze korte bijdrage — niet meer dan een rechtzetting — de ganse achtergrond van de “zending Hannecart” te schetsen (10). Wel enkele kronologische gegevens op grond van ongepubliceerde bronnen, mij medegedeeld door de heer d'Ydewalle :

— Hannecart kwam voor het eerst ter sprake tijdens de ministerraad van 26 juli 1940. De eerste minister kondigde er aan, dat Hannecart op eigen initiatief kontakten had gelegd met “de Belgische autoriteiten te Brussel” (zonder twijfel wordt het Hof bedoeld). Steeds volgens Pierlot was Hannecart “animé du désir sincère de trouver une solution rapide au problème du rapatriement, et de contribuer par là à résorber les causes de division entre les différentes parties de la population belge”.

— Tijdens de ministerraad van 27 juli 1940 betuigden de ministers hun instemming met Hannecarts aanstelling tot Kommissaris-generaal voor de Repatriëring. Uit verslagen van daaropvolgende vergaderingen van de ministerraad blijkt dat Hannecart herhaaldelijk tussen Vichy en Parijs, en wellicht ook tussen Vichy en Brussel heen en weer reisde.

— De “zending” waarvan hier sprake is een persoonlijk initiatief van eerste minister Pierlot, dat hij pas tijdens de ministerraad van 20 augustus 1940 — op een ogenblik dat Hannecart reeds te Brussel was aangekomen — zijn kollega's kenbaar maakte : “M. Pierlot informe ses collègues qu'il a chargé le Commandant Hannecart d'une note destinée à être transmise verbalement au Roi, et dans laquelle il exprime le désir de savoir si le Roi souhaite que le Premier Ministre aille en Angleterre”. Het was dus de bedoeling dat Hannecart de koning persoonlijk zou ontmoeten, hetgeen niet gebeurde.

Hannecarts versie van de feiten uit 1950 strookt niet met deze kronologie. Tegenover Pirenne situeerde hij zijn verslag aan de ministerraad vóór 20 augustus 1940, terwijl het in werkelijkheid op 23 augustus 's avonds plaats vond. Ongewilde vergissing is niet uitgesloten, bewuste antedatering evenmin. Inderdaad : indien Hannecart vóór 20 augustus 1940 de in raad vergaderde ministers het vermeende antwoord van de koning (“d'accord pour que MM. Spaak et Pierlot

(10) Zie hierover : A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België*, Antwerpen, 1972, pp. 159-185.

aillent en Angleterre”) zou gebracht hebben, werd het de voorstanders van de leopoldistische versie mogelijk

1) het besluit van Spaak en Pierlot om naar Londen te vertrekken (21 augustus 1940) aan een “koninklijke mededeling” terzake toe te schrijven;

2) te “bewijzen” dat Leopold III reeds tijdens de zomer van 1940 ervan overtuigd was dat het politiek zin had dat enkele Belgische ministers de strijd aan de zijde van de Britten zouden voortzetten.

Punt (1) wordt ontkracht door het hierboven gepubliceerde uittreksel uit het verslag van de vergadering van de ministerraad van 23 augustus 1940. De beslissing van Spaak en Pierlot werd door geen enkele “koninklijke mededeling” beïnvloed, vermits er terzake geen mededeling van de koning werd gedaan (“le Roi estimait ne pouvoir donner d’avis au Gouvernement concernant la question posée par M. Pierlot”). Overigens deelden Spaak en Pierlot hun beslissing reeds op 21 augustus aan hun kollega’s mede (11), d.i. twee dagen vóór Hannecart over zijn zending verslag uitbracht, en dus zonder een advies uit Brussel af te wachten. Het is merkwaardig dat J. Pirenne de tegenspraak niet heeft gezien (of niet heeft willen zien) tussen Hannecarts versie uit 1950, en de nota die Tilkens op 20 augustus 1940 aan de koning overhandigde — een dokument dat Pirenne sinds 1947 bekend was. Indien Pirenne de versie van Hannecart uit 1950 met de nota van Tilkens had vergeleken, zou het hem zijn opgevallen dat Hannecart onmogelijk vóór 20 augustus 1940 een antwoord van de koning op de vraag van Pierlot te Vichy had kunnen mededelen, vermits Hannecarts vraag slechts op 20 augustus 1940 aan de koning werd voorgelegd.

Punt (2) wordt weerlegd door het werk van A. De Jonghe (*Hitler en het politieke lot van België*). Het antwoord dat Hannecart op 23 augustus 1940 aan de ministers mededeelde, kon voor hen slechts een bevestiging zijn van hetgeen burggraaf Berryer (12) reeds op 8 juli 1940, nadat hij de koning tweemaal persoonlijk had ontmoet

(11) A. DE JONGHE, *op.cit.*, p. 177.

(12) Burggraaf Joseph Berryer, tot 10 mei 1940 Belgisch ambassadeeraad te Berlijn.

en een vrijwel gelijkaardige vraag vanwege de regering had overgebracht, aan de Belgische ministers in Frankrijk mededeelde :

“Le Roi ne prend pas d’attitude à l’égard du Gouvernement qui, à ses yeux, paraît n’avoir qu’une existence théorique. En effet, le Gouvernement ne dispose plus du mandat du Roi, ni du mandat de la Nation. Le Roi n’a pas répondu à la question de M. Berryer qui lui demandait s’il était désirable que le Gouvernement démissionne. Le Roi s’attend “à une léthargie (du Gouvernement) qui facilitera la concorde nationale”. Pour M. Frédéricq, le ministère est inexistant” (13).

Opvallend is dat Leopold III begin juli 1940 Berryer wél, en Hannecart midden augustus 1940 niet ontving, hoewel beiden een vrijwel analoge opdracht vanwege de eerste minister vervulden. Ter verklaring van deze gewijzigde houding kan slechts een hypothese worden geformuleerd. Officieel luidde het dat Leopold III, gezien zijn statuut van krijgsgevangene, geen politieke personaliteiten ontving. Afgezien van het feit dat de koning als krijgsgevangene alleszins in juni 1940 wél politici ontving, kan de weigering in augustus 1940 Hannecart — geen politicus — te ontvangen (anders kan het feit dat Hannecart de koning niet kon ontmoeten niet worden uitgelegd) wellicht hierdoor worden verklaard, dat Leopold III toen de zin ervan niet inzag, vermits hij reeds begin juli 1940 via Berryer duidelijk had laten verstaan dat hij de regering Pierlot niet meer als “zijn” regering erkende. In augustus 1940 waren de juli-instructies van Hitler de koning bekend (“welkdanige politieke bedrijvigheid van de koning moet verhinderd worden”); bovendien wachtte de koning toen sinds 26 juni 1940 op een antwoord van Hitler op zijn opnieuw geformuleerde bereidheid tot een ontmoeting met de Führer (14). Waarom zou de koning dan nog gehoor verlenen aan een gezant van een regering die noch hijzelf noch Hitler als de wettige Belgische regering erkenden ? Had Leopold Hannecart wel ontvangen, dan pas kon

(13) Uittreksel uit het verslag van de vergadering van de ministerraad van 8 juli 1940 (medegedeeld door de heer d’Ydewalle). Over de “zending Berryer”, zie : A. DE JONGHE, *op.cit.*, pp. 163-164, en : “Verslag van de Commissie van Voorlichting”, *op.cit.*, pp. 360-361, bijlage 87.

Baron Louis Frédéricq, kabinetschef van de koning.

(14) A. DE JONGHE, *op.cit.*, pp. 186-213 (Hitlers juli-instructies) en pp. 120-130 (bereidheid van Leopold III tot een ontmoeting met Hitler).

Etienne VERHOEYEN

men stellen dat hij "les chances qui sont sur les deux tableaux" wilde vrijwaren, hetgeen volgens Tilkens volstrekt niet het geval was. Beschouwt men alle politieke démarches, die Leopold III in weerwil van zijn krijgsgevangenschap in 1940 toch heeft ondernomen, dan kan men moeilijk blijven volhouden dat de vorst in augustus 1940 meende dat het zin had de strijd aan de zijde van Engeland te willen voortzetten. Zulks kon in deze optiek in geen geval een verplichting zijn, maar ten hoogste een mogelijkheid, waarvoor men al dan niet kon kiezen, en waarvoor de koning toen bewust niet koos.

Etienne Verhoeyen, Bergestraat 9, 1980 Tervuren.